

A kutató, a tudós feladata a történelem iránt érdeklődők számára lehetővé tenni a megértést

Bajcsy Zita interjúja

A *Délszlávok Párizsban – Egy határszakasz megrajzolásának krónikája és dokumentumai* címmel tavaly jelent meg a zentai Vajdasági Magyar Művelődési Intézet kiadásában a szerbiai levéltárakban őrzött, az első világháborút követő trianoni békediktátumot előkészítő dokumentumanyag első közlése, amelyet szerb és francia nyelvből dr. Papp Árpád szabadkai néprajzkutató, muzeológus és munkatársai fordítottak magyarra. A szöveggyűjteményt dr. Papp Árpád átfogó tanulmánya kíséri a több mint 750 oldalas könyvben.

„Könyvünk célja az 1920. június 4-ét, a trianoni szerződés aláírását megelőző másfél év párizsi eseményeinek, ezen belül a bánáti, bácskai és baranyai, tehát a délszláv–román és a délszláv–magyar határok kialakulásának kapcsán folytatott tárgyalások, megbeszélések ismeretlen vagy kevésbé ismert délszláv források alapján történő összefoglalása [...] egy korábban egybefüggő, soknemzetiségű terület felosztása merőben új gazdasági, társadalmi konstellációt teremtett, aminek kialakulása legalább annyira izgalmas kérdés, mint a következmények tárgyi-lagos vizsgálata.”

Ezekkel a sorokkal indít a szerző, akit személyes kötődések is vezéltek a dokumentumok összegyűjtésében. A könyv több szempontból is egyedi, megemlítené néhány különlegességet?

– A személyes kötődést inkább személyes szakmai kötődésre pontosítanám: Jovan Cvijić személyével és munkásságával negyed évszázada ismerkedtem meg, ezt követően került sor alapművének, *A Balkán-félsziget és a délszláv*

országok című munkájának magyar nyelvű fordítására. Ekkor kezdődött a Cvijić-életmű iránti érdeklődésem. Közismert, hogy szakmai, politikai tevékenysége nagyon markáns és meghatározó volt. Szerepe a Párizs környéki békeszerződések kapcsán és idején éri el apoteózisát. Abban az értelemben keltette fel az érdeklődésemet, hogy vajon milyen tevékenység rejtőzik szakmabeli munkája mögött. Így történt meg, hogy a belgrádi történelmi levéltárak, pontosabban a Jugoszláv Levéltár, a Szerb Tudományos és Művészeti Akadémia és még más levéltári anyagok fundusaiban kutatva bukkantam rá azokra a dokumentumokra, amelyekből lényegében egy új állam megszületésének körülményei és részletei bontakoztak ki. Ez volt az a momentum, amely gyakorlatilag magával rántott. Nemcsak Jovan Cvijić geológus és etnográfus személye vagy életműve maradt nyitott kérdés (akinek pontosan az imént említett korszak-meghatározó munkái váltották ki szakmai érdeklődésemet), hanem az a kor is, amely meghatározott bennünket és a létünket. Ne felejtjük el, azzal, hogy az anyaországtól elcsatolták Bácska és Baranya jelentős részét, illetve Bánátot – és az új délszláv állam és Románia között felosztották –, merőben új helyzetet, körülményeket teremtettek. Egy korábbi állapot megszűnt, és egy teljesen új helyzet és politikai légkör alakult ki ekkor, amely a korábbi megoldatlan kérdéseket maga előtt görgette, az újakat pedig elemi szinten sem tudta kezelni vagy orvosolni. Néprajzkutatóként azt hiszem, hogy egy régi tartozásunkat róttam le akkor, amikor elkezdtem ezzel a témával foglalkozni, nem történész módjára, mert ugyan a történészek feladata lehetett volna ez is, de mégsem tették meg.

Miért nem?

– Ezt talán tőlük kellene inkább megkérdezni. A korábbi munkáim és szemléletem apropóján merült fel az is végső soron, a korábbi alapmű fordítása kapcsán, hogy érdemes volna az esemény nem magyar olvasatát elmondani újból, hiszen ez egy 100 éves történet, amellyel lényegében a délvidéki magyar történetírás, honismereti irodalom idestova 100 éve foglalkozik, előrelépésre, újragondolásra viszont nem hagy teret, inkább az áldozati szerepet hangsúlyozza.

Annak, hogy például a helyi honismereti mozgalom jelentős része és irodalma megszületett, egy nagyon egyértelmű kiindulópontja van – ez a Délszlávok Párizsban c. könyvvel nem hozható összefüggésbe, csak mint következmény felsorolandó –, a '44-es megtorlás nyilvánosságát igénye; hiszen erről sem volt szabad beszélni, megemlékezni, emlékhelyet állítani. A honismereti irodalom így sub rosa, titokban folyamatosan ezzel foglalkozott, hogy ha majd eljön a pillanat, akkor erről beszélni lehet nyíltan. Ezt meg is tették a '90-es évek legelejétől errefelé. Ez egy viszonylag ismert történet. Az ezredfordulótól kezdve a honismereti tevékenység és aktivitás hihetetlen magaslatokat ért el.

Ami viszont a Trianon környéki béketárgyalások kapcsán felvetődő kérdés, hogy vajon van-e még elmondható, illetve nem elmondott dolog, ami számunkra talán érdekes lenne. Így vetődött fel annak az ötlete, hogy egy államalapítás dokumentumait, amelyeket akár az adott állam „születési anyakönyvi kivonataiként” is kezelhetünk, mindenféleképpen érdemes volna magyar nyelvre lefordítani, értelmezni, beszélni róla.

A könyv szemlélete, módszertana igyekszik szakítani az egyoldalú megközelítéssel. Ehhez kell hozzáadnunk azt, amivel egy esemény, egy időszak jobb és pontosabb megértéséhez járulhatunk hozzá, például azzal, hogy a dokumentumok hozzáférhetőségére vagy a nyelvi akadályokra való hivatkozást mint olcsó kifogást elutasítjuk, és megteesszük azt, ami megtehető. Ezzel nem pusztán az elérhető dokumentumok számát duzzasztjuk, de lehetőséget kínálunk arra, hogy akinek van szeme a látáshoz, az lásson, akinek füle van a halláshoz, az hallja meg a „másik történetet” is, amely a kezdetek kezdetén egy siker-

történet, bár nem feltétlenül a „mi történetünk”, de velünk együtt történik meg. Ismerjük meg az érem mindkét oldalát. Azt hiszem, hogy pontosan azzal a szándékkal, amely a könyvet létrehozta, azt a célt is sikerült elérni, hogy kézzelfoghatóvá tettük a délszláv eszme történetét is. E történet nélkül a régió története sem értelmezhető pontosan.

Több éven keresztül dolgozott a könyvön. Több száz dokumentummal támasztja alá az írásait. Változott-e az ön nézőpontja azzal, hogy ebben a témában kutatott?

– Persze! Ahogy növekszik egy gyermek, úgy táguul számára a világ, én sem vagyok kivétel. Gyermekkoromban a szüleim által elmondottakra reagáltam, és az jelentette a világot számomra. A mi szocializálódásunknak az egyik alappillére az volt, hogy nagyon sokat beszélgettünk. Igen, a mi családjában lehetett beszélni '44-ről, és lehetett beszélni Trianonról. Tehát ez a két posztulátum volt az, amely bennem fölébresztette a történelem iránti fogékonyságot. A néprajz iránti fogékonyság is hasonló töről fakad, de arra serdülőkorban válik fogékonyabbá az ember: a kisebbségi lét árnyoldalait is látni véli abban az esetben, ha látó szeme van, és kellő érzékenységgel rendelkezik.

Tehát, ahogy táguult a látószögem a későbbiek során, az újabb források megismerésével jutottam oda, hogy az események több szempontú vizsgálata mindig más képet ad, mint ha csőlőtást érvényesítenénk. Azt hiszem, nemcsak a kisebbségi kutató, történész vagy néprajzos feladata az, hogy sok szempontú látásmódot érvényesítsen, több nézőpontból mutassa be az eseményeket, hanem minden, a tudománnyal komolyan foglalkozónak ebből kellene kiindulnia.

Az, hogy a könyvre szükség volt, ezek után egyértelmű. Egy tudományos alapokra épülő mű, amely a hétköznapi ember számára is olvasható, és érdekességeket is rejteget. Kinek ajánlja?

– Mindenki számára érdekes adatokat szolgáltat. Adva van egy roppant nagy dokumentumgyűjtemény, amelynek a 90 százaléka most

olvasható először magyar nyelven. Már ez is értékessé teszi a művet. Ezeket a dokumentumokat valamilyen módon rendszerbe foglalva, értelmezve lehetett prezentálni. Ez a prezentálás természetesen óriási jegyzetapparátussal rendelkezik. Miért tartom ezt fontosnak elmondani? A Szabadkai Városi Múzeumban beszélgetünk, így kézzelfogható példát hozok fel akkor, amikor hangsúlyozom, hogy a jó múzeumban úgy vannak a feliratok kitalálva, hogy nagybetűvel szedik az átrohanó tömegnek az alapinformációkat, kisebb betűvel már a pluszinformációkat, és az igazán ínyencek számára a legkisebb betűkkel, egy harmadik szinten, újabb információkat szol-

gálnak. Ez a könyv ugyanígy értelmezhető, tehát van a főszöveg, elolvassuk, ha van hozzá affinitásunk, és van egy általános képünk, talán hatással lesz majd a mi általános nézőpontunkra is, finomodni fog általa; majd a lefordított dokumentumok és lábjegyzetek azok, amelyek még értékesebb információkkal szolgálnak, és a további irodalomban való elmélyülést segítik. Végző soron a kedvező vagy bennünket hátrányosan érintő folyamatok és események megértése is többszintű, az olvasón múlik, hogy mennyi adatot hajlandó átszűrni magán. A kutató, a tudós feladata pedig, hogy a történelem iránt érdeklődők számára lehetővé tegye a megértést.

Az új határok között létrejövő (délvidéki, jugoszláviai) magyarság a történelmi események következményeként, a délszláv–magyar határ pontos helyének meghatározását követően született meg, korántsem idilli körülmények között, magán viselve mindkét szülő hibáit és az egymás közti konfliktusok kitörölhetetlen jegyeit.²

² Hétköznapi metaforával élve talán olyan gyermekhez hasonlíthatnánk, akit valóperes eljárás során úgy ítélnék az egyik szülőnek, hogy a másikat kész tények elé állítják.

(Lábjegyzetes részlet az Előszóból)

[...] A kötet nézőpontja különleges, hiszen nem a magyar, hanem a Trianon nyomán kialakuló délszláv állam törekvéseinek, területszerző aspirációinak szemszögéből gyűjti össze és fűzi egymás után a dokumentumokat, azokat, amelyek alapvetően hatottak a délvidéki (jugoszláviai) magyarság új viszonyaira [...] Munkája nyomán kibontakozik a délszláv területi követelések fejlődéstörténete, az államhatárok kialakulásának mikéntje, a határon belüli területek szimbolikus értéke, annak idealizálása, illetve a politika és a tudomány együttműködésének története a határok kialakításának kérdésében. [...] A kötet egyrészt kiválóan rámutat arra, hogy a tudomány eredményei miként hasznosíthatóak, sőt sajátíthatóak ki a politika által. A szerb kormány tudósokat és politikusokat küldött Szentpétervárra, Genfbe, Párizsba, Londonba, ahogy Románia is tette, hogy államiságukat, területi igényeiket az európai nagyhatalmakkal elfogadtassák és népszerűsítsék. [...] A források nyomán jól követhető az a folyamat, ahogy a délszláv tudományosság, szűkebben a néprajztudomány művelői előkészítették, a statisztikai adatokkal szükség esetén bravúrosan bánva segítették a politikusok területszerző törekvéseit. [...] A másik, néprajzilag ugyancsak hangsúlyozandó eredménye a műnek, hogy a kötet a *Vox populi vox Dei* fejezetében olyan helyi szinten születő hivatalos iratokat, feljegyzéseket, panaszleveleket, kérelmeket, határozatokat ad közre, amelyek a békekonferencia kimenetelét aggódva figyelő – elsősorban délszláv – lakosság otthoni hangulatáról tájékoztatnak.

(Részletek Landgraf Ildikó néprajzkutató lektori véleményéből)